

ĐỔI MỚI VIỆC DẠY HỌC CHƯƠNG TRÌNH, SÁCH GIÁO KHOA LỊCH SỬ LỚP 10 TRUNG HỌC PHỔ THÔNG

• **GS.TS. PHAN NGỌC LIÊN - TS. TRẦN QUỐC TUẤN**
Trường Đại học Sư phạm Hà Nội

Giao dục (GD) của một quốc gia bao giờ cũng gắn với các lĩnh vực của đời sống xã hội - kinh tế, chính trị, văn hoá, tư tưởng ... và phục vụ chiến lược xây dựng đất nước, theo một hướng phát triển nhất định. Vì vậy, GD phải đổi mới theo yêu cầu chung của xã hội. Từ năm 1950 đến nay, chúng ta thực hiện 3 cuộc cải cách, được tiến hành cùng lúc: cải cách về hệ thống GD, về nội dung và phương pháp dạy học.

Việc đổi mới chương trình GD phổ thông (GDPT) lần này (từ tiểu học, qua THCS đến THPT) nhằm "thể hiện mục tiêu GDPT; quy định chuẩn kiến thức, kĩ năng, phạm vi và cấu trúc GD PT, phương pháp và hình thức tổ chức hoạt động GD, cách thức đánh giá kết quả GD đối với mỗi môn học ở mỗi lớp và mỗi cấp học của GD PT". Việc đổi mới chương trình, như vậy thể hiện một cách toàn diện về mục tiêu, nội dung, phương pháp, phương tiện dạy học và đánh giá kết quả học tập, nhằm nâng cao chất lượng GD.

Điều này thể hiện trước hết ở "Sách giáo khoa (SGK)... cụ thể hoá các yêu cầu về nội dung kiến thức và kĩ năng quy định trong chương trình GD của các môn học ở mỗi lớp của GD phổ thông, đáp ứng yêu cầu về GD phổ thông". Như vậy, SGK là tài liệu cơ bản để HS tự học. Tính chất và nhiệm vụ SGK như vậy sẽ quy định việc biên soạn, cũng như phương pháp dạy học - một yếu tố quan trọng của việc đổi mới GD.

Từ yêu cầu, nguyên tắc xây dựng chương trình và biên soạn SGK đổi mới, chúng ta nhận thức đầy đủ, đúng đắn hơn việc dạy học Lịch sử ở trường THPT, được khởi đầu từ lớp 10.

Môn Lịch sử có vị trí, ý nghĩa quan trọng đối với giáo dục thế hệ trẻ trong việc học tập, kế thừa quá khứ, biết ơn và noi gương tổ tiên xây dựng và bảo vệ Tổ quốc. Trong sự phát triển như vũ bão của cuộc cách mạng khoa học - công nghệ hiện nay, việc học tập lịch sử càng được chú trọng; bởi vì từ bộ phóng của quá khứ chúng ta sẽ bay xa, bay cao trong hiện tại và tương lai.

Song từ nhiều năm qua, chất lượng dạy học Lịch sử không được nâng cao mà có chiều giảm sút, thể hiện ở hiện tượng "mù lịch sử", biết mà không hiểu lịch sử, không có khả năng vận dụng kiến thức vào cuộc sống... Nguyên nhân của tình trạng này có nhiều, song những nguyên nhân cơ bản là nội dung chưa phản ánh thành tựu sử học hiện đại, phương tiện dạy học còn nghèo nàn, lạc hậu, phương pháp dạy học chưa đáp ứng nhu cầu nâng cao chất lượng giáo dục...

Chương trình và SGK Lịch sử đổi mới tiếp tục và phát triển những kinh nghiệm, kết quả đã đạt đồng thời khắc phục những thiếu sót và thể hiện theo hướng phát huy tích cực học tập của HS, tăng cường tính thực hành của bộ môn... Thực hiện như vậy sẽ đạt được mục tiêu của môn học, nhằm giúp cho HS "đạt trình độ văn hoá phổ thông về lịch sử", "củng cố vững chắc thế giới khoa học, nâng cao lòng yêu nước, yêu quê hương, giữ vững tinh thần dân tộc, tinh thần quốc tế chân chính", đồng thời "chuẩn bị tiềm lực cho việc tiếp tục học tập ở các bậc cao hơn".

Những điều cơ bản về môn Lịch sử nói chung, chương trình Lịch sử THPT nói riêng, cũng được thể hiện ở chương trình Lịch sử Lớp 10 THPT (cơ sở và nâng cao). Lớp 10 là lớp đầu cấp THPT, những kiến thức mà HS đã thu nhận ở cấp THCS là cơ sở để nâng cao trình độ chương trình cấp THPT, được xây dựng theo nguyên tắc "đồng tâm kết hợp với đường thẳng".

Vì vậy, việc đầu tiên là xác định vị trí, nội dung, yêu cầu của các vấn đề lịch sử cổ, trung đại thế giới, lịch sử Việt Nam từ nguồn gốc đến 1858 và lịch sử thế giới cận đại ở lớp 10 THPT (chương trình cơ sở). Các cấp THCS và THPT trong bậc trung học phổ thông có mối quan hệ chặt chẽ với nhau trong việc kế thừa và phát triển kiến thức ở mỗi cấp học. Sự phân biệt về kiến thức của cùng một vấn đề lịch sử (lịch sử cổ, trung đại thế giới, Lịch sử Việt Nam từ nguồn gốc đến năm 1858...) không phải số lượng sự kiện

hay trình bày chi tiết mà chủ yếu ở trình độ nhận thức lịch sử phù hợp với chương trình mỗi cấp. Trên cơ sở những sự kiện cơ bản (kiến thức chuẩn) của chương trình THCS mà HS đã học, giáo viên hướng dẫn các em bổ sung, làm phong phú một số kiến thức và đi sâu tìm hiểu, đạt yêu cầu khái quát - lí luận.

Nguyên tắc kế thừa và phát triển kiến thức để đạt trình độ khác nhau giữa các cấp về một sự kiện, chủ đề lịch sử là yêu cầu quan trọng để phân biệt mức độ, trình độ học tập của HS các cấp. Điều này đòi hỏi giáo viên phải chú ý các vấn đề sau:

Trước hết, khi thực hiện chương trình Lớp 10 THPT, giáo viên Lịch sử cần phải so sánh, đối chiếu với chương trình, SGK THCS, so sánh đối chiếu các chương trình cơ sở và nâng cao của THPT. Làm như vậy, giáo viên sẽ xác định rõ, đúng những vấn đề gì cần nhắc lại, những vấn đề cần được bổ sung khi hướng dẫn HS cần tìm hiểu theo chương trình cơ sở và chương trình nâng cao. Chỉ trên cơ sở như vậy, mới có kế hoạch dạy học Lịch sử lớp 10 một cách cụ thể và đưa lại hiệu quả giáo dục cao hơn theo yêu cầu của cấp học và các ban KHXH - NV và tự nhiên.

Ví như, phần Lịch sử thế giới cổ trung đại đã có ở lớp 6,7 THCS với thời lượng 13 tiết, tập trung chủ yếu vào tổ chức xã hội, lao động sản xuất, những thành tựu văn hoá. Những kiến thức cơ bản này tạo cho HS biểu tượng về các hình thái kinh tế - xã hội đầu tiên của xã hội loài người, đời sống của con người và xã hội (chú trọng các thành tựu văn hoá). Trong chương trình Lịch sử lớp 10 THPT mới, phần Lịch sử này được học trong 16 tiết (chương trình cơ sở) và 24 tiết (chương trình nâng cao). Việc thực hiện phần chương trình này ở lớp 10 THPT (cả cơ sở và nâng cao) cần phải dựa trên những kiến thức HS đã học ở THCS, chủ yếu biểu tượng về các tầng lớp, giai cấp trong xã hội, về lao động sản xuất và các công trình văn hoá, kiến trúc, nghệ thuật, một số khái niệm cơ bản về chế độ chính trị - xã hội, và các tầng lớp giai cấp xã hội.

Nhìn chung, đối với HS lớp 10 THPT (theo chương trình cơ sở và nâng cao), mục tiêu, yêu cầu của phần Lịch sử thế giới cổ đại là củng cố, nâng cao những hiểu biết đã học ở lớp 6, 7 nhằm giúp các em nắm vững ở mức độ khác nhau: những kiến thức tương đối hệ thống, cơ bản về 3

hình thái kinh tế - xã hội đầu tiên: công xã nguyên thủy, chiếm hữu nô lệ và phong kiến.

- Những hiểu biết cơ bản về lịch sử và văn hoá của nước gần gũi Việt Nam như Trung Quốc, Ấn Độ, Campuchia, Lào, qua đó nhận thức đúng mối quan hệ giữa nước ta và các nước trong khu vực.

- Yêu cầu trình độ của HS THPT theo học chương trình cơ sở và chương trình nâng cao với những khác biệt, chủ yếu không phải về số tiết học (16 tiết và 24 tiết) mà ở trình độ cần đạt.

Những yêu cầu trên cần phải đạt ở HS các lớp 10 theo chương trình cơ sở, song HS ở các lớp theo chương trình nâng cao lại phải đi sâu hơn mấy điểm chủ yếu sau:

- Những nét chính về điều kiện tự nhiên, sự phát triển và đặc điểm kinh tế của các khu vực, quốc gia trong những thời kì lịch sử. Qua đó hiểu rõ hơn mối quan hệ giữa điều kiện tự nhiên về lao động của con người trong sự phát triển xã hội.

- Đi sâu hơn về quá trình hình thành các chế độ chính trị - xã hội và bộ máy nhà nước qua các thời đại, những điểm khác nhau, những tiến bộ và những trở ngại trong tổ chức bộ máy nhà nước, chính sách phát triển kinh tế của các thời đại...

- Tìm hiểu sâu, chi tiết hơn các thành tựu kinh tế, văn hoá, những cuộc chiến tranh của các giai cấp bị trị (nô lệ, nông nô, nông dân, binh dân thành thị...). Những giai cấp thống trị (chủ nô, phong kiến) và tác động ảnh hưởng đối với sự phát triển xã hội.

Như vậy, sự phân biệt về mức độ, trình độ học tập giữa THCS và THPT giữa các ban KHTN và KHXH - NV được thể hiện rõ trên cơ sở các kiến thức cơ bản (phần nào khác nhau về số lượng và chi tiết sự kiện, cần đạt được những yêu cầu và khái quát lí luận và hiểu lịch sử nông sâu khác nhau.)

Thứ hai, để đạt mức độ, trình độ chương trình THPT, theo các ban KHTN, KHXH và NV cần phải tìm hiểu những điểm mới và khó của chương trình và SGK.

Những điểm mới và khó không nhằm đáp ứng đầy đủ tất cả những điều mà HS muốn hiểu biết, chủ yếu là nâng cao của việc học tập Lịch sử, phù hợp với sự phát triển của khoa học lịch sử hiện nay, với yêu cầu của cuộc sống. Song,

những điểm mới và khó này phải bám sát chương trình (mục tiêu, nội dung, mức độ...) chứ không phải chỉ để bổ sung kiến thức một cách tùy tiện.

Điểm mới và khó của kiến thức cần cung cấp cho HS, thông qua chương trình và SGK, bao gồm các mặt: nội dung khoa học, quan điểm tư tưởng, phương tiện và phương pháp trình bày, tiếp thu kiến thức và đánh giá kết quả học tập của học sinh (ở đây không phải chỉ là những sự kiện chưa biết, chưa hiểu). Nắm vững những điểm mới và khó như vậy là nắm được những sự kiện cơ bản của chương trình và SGK ở những mức độ khác nhau, đi sâu và những khía cạnh khác nhau, giải thích rõ, đúng nguyên nhân ra đời, thành công hay thất bại của một sự kiện, một cuộc đấu tranh (theo quan điểm phương pháp luận khoa học), rút ra bản chất sự kiện, hình thành khái niệm, nêu nguyên lí, quy luật, bài học, kinh nghiệm lịch sử và cả phương pháp nhận thức, học tập sự kiện, nhân vật lịch sử.

Cho nên, những điểm mới và khó chủ yếu là những vấn đề cơ bản, cần được nhận thức trên cơ sở nắm vững, chính xác nội dung sự kiện, mức độ, được tiến hành lựa chọn tri thức, cấu trúc truyền thụ hợp lí, vừa sức, đem lại hiệu quả giáo dục cao (về kiến thức, kĩ năng, thái độ, tình cảm, tư tưởng). Ví như, kiến thức về thời đại đá mới đã được học ở chương trình cũ, nay được nêu rõ và nhấn mạnh về "cuộc cách mạng đá mới". Kiến thức cơ bản không mới, song điều mới và khó là phải trình bày những thành tựu khoa học mới về thời đại này và giải thích rõ vì sao gọi là cuộc "cách mạng đá mới".

Thứ ba, cần tìm hiểu về SGK lịch sử nói chung, SGK lịch sử lớp 10 nói riêng về mấy điểm sau:

SGK là tài liệu cơ bản để HS học tập chứ không phải là tài liệu chung cho cả thầy và trò; ngay đối với HS, SGK Lịch sử cũng không phải trình bày đầy đủ, chi tiết cho HS học thuộc mà chỉ nêu những kiến thức chuẩn (kiến thức tối thiểu, cần thiết cho HS đạt được trình độ chương trình), hình thành kĩ năng để nắm kiến thức và qua các bài tiến hành giáo dục thái độ, tình cảm, tư tưởng.

Nhận thức điều này, giáo viên không dùng SGK để đọc cho HS chép mà phải hướng dẫn các em hoạt động nhận thức trên lớp, ở nhóm, ở

nhà để nắm kiến thức.

SGK phản ánh thành tựu mới nhất của khoa học lịch sử, nhưng không trình bày vấn đề còn tranh luận, bàn cãi mà phải là vấn đề được xác định. SGK không thể trình bày mọi kiến thức mà phải thể hiện nội dung chương trình ở những sự kiện được chọn lựa theo tiêu chuẩn khoa học, cơ bản, vừa sức, phù hợp với thực tiễn Việt Nam.

SGK Lịch sử là một công trình về GD lịch sử, chứ không phải là chuyên khảo hay bảng tóm tắt về lịch sử, nên phải tuân thủ các nguyên tắc, yêu cầu về khoa học GD. Vì vậy, giáo viên cần tìm hiểu những vấn đề đổi mới trong biên soạn SGK để hướng dẫn HS khai thác, nắm vững các thành tố cấu thành nội dung sách, dưới các dạng kênh hình, kênh chữ. Mỗi thành tố của SGK có nội dung, vai trò, ý nghĩa riêng và đều tập chung vào việc làm cho HS nắm SGK.

Nhận thức điều này, đòi hỏi phải đổi mới phương pháp sử dụng SGK Lịch sử mà chúng tôi sẽ trình bày ở phần sau.

Thứ tư, đổi mới phương pháp dạy học lịch sử ở trường THPT, bắt đầu từ lớp 10.

Trong việc đổi mới dạy học lịch sử ở trường phổ thông, việc đổi mới về phương pháp dạy học chiếm vị trí và có ý nghĩa quan trọng bậc nhất. Bởi vì, như dự đoán của cố Thủ tướng Phạm Văn Đồng rằng, kết quả, chất lượng của việc GD, "...tùy thuộc ở trình độ, năng lực và phong cách của người thầy. Ở đây, chúng ta nói đến một ngành khoa học: khoa học sư phạm, một lĩnh vực quan trọng bậc nhất của nền GD của bất cứ nước nào, ở thời kì nào".

Đổi mới phương pháp dạy học thực sự là cuộc cách mạng: nó đòi hỏi trước hết và chủ yếu sự nỗ lực tích cực, đấu tranh chống những thói quen không tốt, như nói nhiều, không chú ý hướng dẫn học tập, tiếp thụ và thực hiện có hiệu quả phát huy tính tích cực của học sinh, sử dụng các phương tiện trực quan các phương tiện kĩ thuật hiện đại.

Việc đổi mới phương pháp dạy học đã được tiến hành ở trường THCS từ một năm qua, việc thực hiện chương trình đổi mới (cơ sở và nâng cao) ở trường THPT cần phải tiếp thụ và phát triển cao hơn những kết quả đạt được ở THCS. Lớp 10 là giai đoạn đầu chuyển từ THCS sang THPT, HS có năng lực phát triển mạnh tư duy độc lập, muốn vươn lên khẳng định mình. Do đó,

việc đổi mới phương pháp dạy học cần được thực hiện tốt, làm cơ sở cho sự tiếp tục phát triển các lớp sau của cấp THPT.

Một số định hướng về đổi mới phương pháp và hình thức tổ chức dạy học Lịch sử ở trường THPT, bắt đầu từ lớp 10 như sau:

Phát huy tính tích cực của HS bằng các hoạt động cá nhân, làm việc ở nhóm trong giờ học trên lớp, trong tự học ở nhà, trao đổi các nhóm trên lớp và các giờ ngoại khoá, khắc phục tình trạng “thầy đọc (SGK) trò chép, rồi học thuộc lòng mà không hiểu.

Tăng cường tính thực hành của bộ môn qua các hoạt động thực hành của bộ môn (đọc, sử dụng SGK, tài liệu tham khảo, và các đồ dùng trực quan quy ước, lập niên biểu, hệ thống hoá kiến thức, sử dụng các phương tiện kĩ thuật hiện đại...) và vận dụng kiến thức đã học với thực tế, phục vụ các nhiệm vụ chính trị hiện nay, đấu tranh chống xuyên tạc lịch sử...)

Từ những yêu cầu, nguyên tắc chung về đổi mới phương pháp dạy học Lịch sử, cần chú ý những vấn đề sau đây đối với HS lớp 10.

Thứ nhất, làm cho học sinh, đặc biệt HS phân ban KHXH - NV nhận thức đúng về môn Lịch sử, về phương pháp học tập Lịch sử làm cơ sở về lí luận, tư tưởng, tình cảm trong học tập Lịch sử ở THPT (thông qua việc học tập bằng hướng dẫn của giáo viên, tự học của HS).

Thứ hai, gợi lại cho HS nhớ lại một số kiến thức cơ bản đã học ở THCS, liên quan đến vấn đề đang học ở lớp 10 THPT.

Thứ ba, chú ý hướng dẫn HS tự học, sử dụng các loại đồ dùng, phương tiện trực quan, hoàn thành các bài tập, câu hỏi.

Thứ tư, tiến hành dạy nêu các vấn đề để khơi dậy HS thói quen và khả năng bước đầu nêu và giải quyết vấn đề, nâng cao trình độ nhận thức cao hơn khi học ở lớp 6.

Ví như khi dạy học bài 1 “Sự xuất hiện loài người và bầy người nguyên thủy”, giáo viên hướng dẫn HS nhớ lại những kiến thức đã học ở lớp 6. Trên cơ sở xác định mục tiêu, nội dung bài học, giáo viên hướng dẫn HS tiến hành các hoạt động trên lớp, theo từng mục trong SGK, thông qua việc giới thiệu bài học HS làm việc cá nhân, theo nhóm, trao đổi, thảo luận, giáo viên phản hồi thông tin, tổng kết, củng cố kiến thức, hướng dẫn tiếp tục tự học.

Những vấn đề cần được nêu để giải quyết là “sự xuất hiện của con người và đời sống bầy người nguyên thủy”. HS dựa vào kiến thức đã học ở lớp đọc SGK Lịch sử lớp 10 để hiểu rằng: loài người do một loài vượn chuyển thành ở những điều kiện tự nhiên nhất định, cách đây khoảng 6 triệu năm. Quá trình chuyển biến này lâu dài qua nhiều giai đoạn... Những giai đoạn sự phát triển của loài người trong buổi đầu này gắn với việc chế tạo, sử dụng công cụ lao động và sản xuất, làm thay đổi đời sống xã hội. Từ đó, HS suy nghĩ, trao đổi để hiểu “cuộc cách mạng đá mới” (hình thành khái niệm “cách mạng đá mới”. Cuối cùng, giáo viên tổng kết nêu những ý chính cần nắm và tiếp tục tự học, hướng dẫn hoàn thành các bài tập ở nhà.

Việc tiến hành bài học trên lớp và hướng dẫn tự học đã bao gồm việc sử dụng các loại đồ dùng, phương tiện trực quan, đánh giá quá trình học tập mà trong phạm vi bài viết này, chúng tôi chưa thể đi sâu được.

Đổi mới nội dung, phương pháp dạy học Lịch sử, theo yêu cầu chung của đổi mới giáo dục là công việc cấp thiết để nâng cao chất lượng giáo dục bộ môn. Công việc này đòi hỏi một “cuộc cách mạng” thực sự về nhận thức và kĩ năng thực hành của dạy và học Lịch sử. Kết quả việc đổi mới chương trình, SGK Lịch sử được quyết định một phần quan trọng ở ý thức trách nhiệm, trình độ mọi mặt của giáo viên. Việc đổi mới dạy học lớp 10 là khởi đầu cho quá trình này ở THPT.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. *Luật Giáo dục*, NXB Chính trị quốc gia, Hà Nội, 2005, tr.23
2. Tài liệu dẫn trên
3. *Dự thảo chương trình THPT phân ban Môn lịch sử*. Bộ Giáo dục và Đào tạo ban hành tháng 11-2002.
4. Phạm Văn Đồng: *Về vấn đề giáo dục - đào tạo*, NXB Chính trị quốc gia, Hà Nội, 1999, tr.73

SUMMARY

The article presents some issues related to the renewal of teaching the history 10 curriculum and textbook of upper secondary schools.